

**ЗАМОНАВИЙ ЖАМИЯТДА КЕКСАЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИГИ:
ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ.****Абдукаримова Г.Б.***ТДТУ доценти в.б.**фалсафа фанлари доктори (PhD)*

Бугунги кунда демографик жараёнлар натижасида дунё қариб бормоқда, яъни жамиятда кексаларнинг улуши тобора ортмоқда. Бу кўпинча умр кўриш давомийлигининг ошиши ва демографик ўсишнинг пасайиши билан боғлиқ диалектик жараёндир. Шунингдек, замонавий жамиятда ўзига хос ёш кўрсаткичи белгиланган бўлиб, унинг асосий мезони нафақа ёши ҳисобланади. Бу ўз навбатида, кекса одамларнинг катта гуруҳининг шаклланишига олиб келди, лекин уларни ижтимоий фаоллигини ошириш эса ҳар қачонгидан ҳам долзарб бўлиб турибди. Бу жараён ҳозирги вақтда ижтимоий муносабатларда, жамиятдаги кексалик ҳолатидаги жиддий ўзгаришларда яққол намоён бўлмоқда. Шу муносабат билан замонавий давлат ва жамият муносабатлари доирасида кексаларнинг ижтимоий мавқеини ҳисобга олган ҳолда уларни ижтимоий фаоллигини таъминлашнинг ижтимоий-фалсафий жиҳатларини ўрганиш долзарб аҳамиятга эга.

Дунё миқёсида олиб борилаётган илмий тадқиқот натижаларидан маълум бўладики, бугунги кунга келиб аҳолининг қариши жаҳон ҳамжамиятини қамраб олувчи глобал кўп қиррали муаммо сифатида намоён бўлмоқда. «2015 йилдан 2050 йилгача 60 ёшдан ошган дунё аҳолиси салмоғи 12 фоиздан 22 фоизга қарийб икки баробар ортади. 2020 йилга келиб, 60 ёш ва ундан катта ёшдагилар сони 5 ёшгача бўлган болалардан кўп бўлади. 2050 йилда қарияларнинг 80 фоизи паст ва ўрта даромадли мамлакатларда яшайди. 2030 йилга келиб, дунёда ҳар 6 кишидан 1 нафари 60 ёш ва ундан катта ёшдагилар бўлади. Айни пайтда 60 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли улуши 2020 йилдаги 1 миллиарддан 1,4 миллиардга ошади. 2050 йилга бориб, 60 ва ундан катта ёшдаги дунё аҳолиси икки баробарга (2,1 миллиард) ошади. 2020 йилдан 2050 йилгача 80 ёш ва ундан катта ёшдагилар сони уч бараварга ошиб, 426 миллион кишига этиши кутилмоқда. Аҳолининг қариш суръати ўтмишдагига қараганда анча тез давом этмоқда. Оқибатда эса барча мамлакатлар ўзларининг соғлиқни сақлаш ва ижтимоий тизимларини ушбу демографик ўзгаришлардан юқори даражада фойдаланишга тайёр бўлишини таъминлаш учун катта муаммоларга дуч келмоқда»[1].

Бугунги жамиятда кексалар ноёб ижтимоий гуруҳдир. Қариш жараёни ва даражаси индивидуал характерга эга бўлса-да, жамиятда бир мақомдан иккинчи ҳолатга ўтиш, яъни ёш чегараси нафақа ёши сифатида белгиланмоқда. Ва бу чеклаш кекса ёшдаги ақлий ва хатто жисмоний меҳнат фаолиятини сақлаб қолган кекса одамларнинг катта гуруҳини шакллантиришга олиб келади. Ҳар бир ёш қатламининг ижтимоий обрўси, иерархик позицияси мавжуд бўлиб, у жамият томонидан ўрнатилади. Замонавий жамиятда кексалар ҳақидаги тасаввурлар бир-бирига зиддир. Аҳолининг айрим қисмларида кексалик аста-секин жисмоний ва ақлий таназзул, ижтимоий четланиш, иккинчи томондан эса донолик ёши ва ундан жамият манфаати учун фойдаланиш, учинчи қисмда - меҳнатнинг қолган қисми билан банд субъект сифатида талқин қилинади. Бу қарама-қаршилик кексалик табиатининг ўзига хослиги билан боғлиқ бўлиб, бу, бир томондан, жисмоний ва интеллектуал функциялар сифатининг аста-секин пасайиши билан боғлиқ бўлса, иккинчи томондан, бой ҳаётий тажрибаларнинг тўпланиши билан боғлиқ. Бу авлодлараро ворисийлик омили ҳисобланади.

“Кексалик – бир гуруҳ ходисаларнинг умумий хусусияти бўлиб, у индивидуал даражада ёшга қараб умр кўриш давомийлигининг қисқаришига ва жамиятда кексалар сонининг кўпайишига олиб келади. Кексалик инсон ҳаётий циклининг табиий ва муҳим босқичларидан бири бўлиб, у биологик, психологик ҳамда ижтимоий омилларнинг ўзаро таъсири натижасида шаклландиган мураккаб жараёндир. Ушбу босқич инсон организмнинг физиологик имкониятлари аста-секин камайиб бориши, модда алмашинуви жараёнларининг секинлашуви, шунингдек, руҳий ва ижтимоий ҳаётда маълум ўзгаришлар

юз бериши билан тавсифланади. Шу билан бирга, кексалик фақат биологик жараён сифатида эмас, балки инсоннинг ҳаётий тажрибаси, дунёқараши ва маънавий камолоти билан боғлиқ бўлган ижтимоий-маданий ҳодиса сифатида ҳам қаралади.

Геронтология фанида кексалик организмда ёш билан боғлиқ ўзгаришларнинг табиий натижаси сифатида талқин қилинади. Машҳур олим **И.И. Мечников** кексаликни биологик эволюция жараёнининг бир босқичи сифатида баҳолаб, инсон ҳаётининг мазмунли ва соғлом бўлиши кўп жиҳатдан ижтимоий муҳит ҳамда турмуш тарзига боғлиқлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, инсон ҳаётининг сўнгги даври фақат жисмоний заифлашув билан эмас, балки руҳий етуклик ва ҳаётий тажриба билан ҳам ажралиб туради. Геронтолог **В.В. Фроликс** эса кексаликни организмнинг мослашувчанлик имкониятлари камайиб борадиган, бироқ шу билан бирга инсоннинг интеллектуал ва тажрибавий салоҳияти муҳим аҳамият касб этадиган давр сифатида тавсифлайди.

Психология фанида ҳам кексалик масаласи алоҳида ўрганилган. Америкалик психолог **Эрик Эриксон** инсон ривожланишининг охириги босқичини “эго яхлитлиги ва умидсизлик” даври деб таърифлайди. Унинг фикрича, кексалик даврида инсон ўз ҳаёт йўлини таҳлил қилади, эришилган натижаларни баҳолайди ва ҳаётининг мазмуни ҳақида чуқур фикр юритади. Агар шахс ўз ҳаётини мазмунли деб ҳисобласа, унда руҳий қониқиш ва ички уйғунлик пайдо бўлади; акс ҳолда эса умидсизлик ва афсус туйғулари юзага келиши мумкин.

Кексалик масаласи қадимдан фалсафий тафаккур марказида бўлиб келган. Қадимги юнон файласуфи **Аристотел** инсон ҳаётининг турли босқичларини таҳлил қилиб, кексалик даврини тажриба ва мулоҳазакорлик даври сифатида баҳолаган. Унинг фикрича, ёшлар кўпроқ ҳиссиётларга берилса, кексалар ҳаётий тажрибага таянган ҳолда оқилона қарорлар қабул қилишга мойил бўладилар. **Платон** эса кексаликни инсон руҳий камолотининг муҳим даври сифатида кўриб, донолик ва маънавий етуклик айнан шу босқичда яққол намоён бўлишини таъкидлаган.

Шарқ фалсафасида ҳам кексалик алоҳида ҳурмат ва эҳтиром билан талқин қилинган. Масалан, **Абу Наср Форобий** инсон камолоти ва бахт-саодатга эришиш масалаларини таҳлил қилар экан, ҳаёт тажрибаси ва донолик жамият таракқиётида муҳим рол ўйнашини қайд этади. **Абу Али ибн Сино** эса инсон саломатлиги ва умр давомийлиги масалаларини тиббий-фалсафий жиҳатдан ўрганиб, соғлом турмуш тарзи, меъёрий овқатланиш ва руҳий мувозанат инсон умрининг узайишида муҳим омил эканлигини таъкидлайди. Шарқ мутафаккирлари кексаликни фақат биологик заифлашув даври сифатида эмас, балки инсоннинг донолиги ва маънавий тажрибаси жамият учун фойдали бўладиган давр сифатида баҳолаганлар.

Жамият миқёсида кексалик демографик жараён сифатида ҳам намоён бўлади. Аҳолининг ёш таркибида кексалар улушининг ортиб бориши “демографик қариш” деб аталади. Бу жараён, аввало, тиббиёт ва соғлиқни сақлаш тизимининг ривожланиши, турмуш шароитларининг яхшиланиши, туғилиш даражасининг пасайиши ва умр кўриш давомийлигининг ортиши билан боғлиқ. Бугунги кунда кўплаб мамлакатларда аҳолининг қариши ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг муҳим масалаларидан бири сифатида кўриб чиқилмоқда.

Замонавий жамиятда кексаларнинг ижтимоий фаоллигини қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳаётий тажрибасидан самарали фойдаланиш ва авлодлараро ворисийликни таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Кексалар нафақат ижтимоий тажриба ва маданий мерос ташувчилари, балки жамиятнинг маънавий барқарорлигини таъминловчи муҳим қатлам ҳисобланади. Шу сабабли замонавий фалсафий ва ижтимоий тадқиқотларда кексалик масаласи инсон ҳаётининг муҳим босқичи сифатида, унинг ижтимоий фаоллиги, идентиклиги ва ҳаёт мазмуни билан боғлиқ ҳолда кенг ўрганилмоқда.

Шуни таъкидлаш керакки, инсон умри давомида шунчаки қаримайди. Ёши улғайган сари у ёшлик, узлуксиз ижтимоийлашувни бошдан кечиради, яъни у бу ҳаётда талаб қилинадиган ва кутилган ролларни ўйнайди. Қаришнинг кўплаб хусусиятлари ва

жараёнларининг мураккаб ўзаро боғлиқлиги, уларнинг кўринишларининг хилма-хиллиги бу ҳодисасини бир мамлакат ичида, шунингдек бутун дунёда ижтимоий талқин қилишнинг кўплаб вариантларини келтириб чиқаради ва бу эса фалсафий қарашларнинг хилма-хиллигида ҳам яққол ўз аксини топади.

Кексаларнинг жамиятдаги роли ва уларни идрок этиш жараёнининг оқибатлари қарияларнинг хулқ-атвориға бевосита таъсир қилади. Кексаликнинг касаллик сифатидаги стереотипик тасавури уларнинг фаолияти, хизматлари ва истеъмолини онгли равишда чекланишиға олиб келади. Шу билан бирға, қариш жараёни индивидуалдир ва қариялар фаолиятининг тўхташ даври бир ижтимоий мақомдан иккинчисига ўтиш чегараси сифатида қаралиши мумкин. Кекса ёшдаги ижтимоий мослашув қуйидаги йўналишларда: ҳаётнинг янги босқичи ва кексалар ролида ўзини идрок этиш; ҳаётнинг ўзгарувчан давриға мослашиш (айниқса, нафақаға чиққандан кейин), эски турмуш тарзида яшаш ёки янги ижтимоий муҳитға муваффақиятли мослашиш, жамиятдаги тез ўзгаришларға ўз вақтида жавоб бериш қобилиятини яққол намоён этади. Кексалик даврида ижтимоий компетенциянинг пайдо бўлиши фаол қариш жараёни билан изоҳланади, бу кексаликда инсон ҳаётини яхшилаш учун соғлиқни сақлаш, ижтимоий иштирок этиш ва ҳимоя қилиш қобилиятини такомиллаштириш билан боғлиқ. Шу муносабат билан мамлакатимизда «катта ва кекса ёшдаги фуқароларға узок муддатли тиббий ёрдам кўрсатишнинг замонавий моделини яратиш, уйда ижтимоий ва тиббий хизмат кўрсатиш ва бошқа қатор чора-тадбирларни назарда тутувчи геронтологик ёрдам сифати ва қулайлигини ошириш»[2] га қаратилган устувор вазифалар белгилаб олинган.

Мамлакатимизда кексаларнинг ижтимоий мавқеини мустаҳкамлаш ва уларнинг жамият ҳаётидаги фаоллигини ошириш бугунги кунда долзарб ижтимоий масалалардан бири ҳисобланади. Кексаларнинг ижтимоий мавқеини яхшилаш, аввало, уларнинг жамиятдан четланишининг олдини олишға қаратилган барча профилактик чора-тадбирларнинг асосий омили ҳисобланади. Чунки кексаларнинг ижтимоий ҳаётдан узилиб қолиши нафақат уларнинг руҳий ва жисмоний ҳолатиға, балки жамиятнинг маънавий муҳитиға ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шу сабабли кексаларни жамият ҳаётиға фаол жалб қилиш, уларнинг тажрибаси ва билимларидан самарали фойдаланиш, ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш муҳим вазифалардан бири саналади.

Мазкур мақсадға эришиш учун жамиятнинг барча даражаларида комплекс ва тизимли саъй-ҳаракатларни амалға ошириш зарур. Аввало, давлат томонидан кексаларға қаратилган ижтимоий сиёсатни янада ривожлантириш, уларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш, соғлиқни сақлаш, ижтимоий хизматлар ҳамда маданий-маърифий фаолиятға жалб этиш каби масалаларға алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади. Шунингдек, фуқаролик жамияти институтлари, маҳалла тизими, нодавлат ташкилотлар ҳамда оммавий ахборот воситаларининг бу борадаги фаол иштироки кексаларнинг ижтимоий интеграциясини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Кексаларнинг ижтимоий четланишиға қарши курашишда энг муҳим омиллардан бири жамиятда кексаликка нисбатан муносабатни ижобий томонға ўзгартиришдир. Аксарият ҳолларда кексалик фақат жисмоний заифлик ёки фаолиятнинг чекланиши билан боғлаб талқин қилинади. Бироқ замонавий илмий қарашларға кўра, кексалик инсон ҳаётининг донолик, тажриба ва маънавий етуклик даври ҳисобланади. Шу боис жамиятда кексаларға нисбатан ҳурмат, эътибор ва эҳтиромни кучайтириш, уларнинг ҳаётий тажрибасини ёш авлод тарбиясида самарали қўллаш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Бу муаммони ҳал этиш, аввало, илмий доираларда кенг муҳокама қилиниши лозим. Фалсафа, социология, геронтология, психология ва ижтимоий иш каби фанлар доирасида кексаликнинг ижтимоий, маданий ва психологик жиҳатларини чуқур ўрганиш, кексаларнинг жамиятдаги ролини янгича талқин қилиш зарур. Илмий тадқиқотлар асосида ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялар эса давлатнинг ижтимоий сиёсатида ўз аксини топиши керак.

Шу билан бирға, кексаларнинг ижтимоий фаоллигини қўллаб-қувватлаш орқали авлодлараро ҳамкорликни мустаҳкамлаш, ёшлар ва кексалар ўртасида тажриба

алмашинувини йўлга қўйиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Кексалар жамиятнинг муҳим маънавий ресурси бўлиб, уларнинг билим ва ҳаётий тажрибаси жамият тараққиёти учун катта аҳамият касб этади. Демак, кексаларнинг ижтимоий мавқеини мустаҳкамлаш нафақат уларнинг ҳаёт сифатини яхшилашга, балки жамиятнинг барқарор ривожланишига ҳам хизмат қилади.

Бу йўналишларни қўллаб-қувватлаш, уларни жамоатчилик онги ва кексалар онги даражасида ривожлантириш ҳам муҳим ҳисобланади. Ижтимоий сиёсатда кексалар салоҳиятини жамият манфаати йўлида самарали фойдаланиш тизимига алоҳида эътибор қаратиш муҳим аҳамиятга эга. Жамият ва давлат кексаларнинг фойдаланилмаган имкониятларини кўрса, шунга мос равишда кексалар ҳам жамиятнинг тўлақонли аъзоси, унинг ривожланишига кўмаклашувчи шахс сифатида қабул қилинади.

Хулоса қилиб айтидиган бўлсак, кексаларнинг ижтимоий фаоллиги замонавий жамият барқарорлиги ва тараққиётининг муҳим омилларидан бири бўлиб, кексалар жамиятнинг фақат ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлами эмас, балки унинг маънавий таянчи ҳисобланади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 7 декабрдаги ПФ-5590-сон «Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича комплекс чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони
2. Алперович В.Д. Старост. Социально-философский анализ. – Ростов-на-Дону, 1998. – С. 7.
3. Медведева Г.П. Введение в социальную геронтологию. – М.: Воронеж, 2000. – С. 57.
4. Фролик В.В. Старение и биологический возможности организма. – М.: Издательство Наука, 1997. – С. 152
5. Абдурахмонов Қ.Х. Ижтимоий фалсафа. — Тошкент: Ўзбекистон, 2018.
6. Қодиров Б. Жамият ва инсон: ижтимоий-фалсафий таҳлил. — Тошкент: Фан, 2019.
7. Жўраев Т. Демография ва ижтимоий тараққиёт. — Тошкент: Академнашр, 2020.

РЕЗЮМЕ:

Мазкур мақолада замонавий жамиятда кексаларнинг ижтимоий фаоллиги ижтимоий-фалсафий нуқтаи назардан таҳлил қилинади. Аҳолининг қариши шароитида кексаларнинг жамият ҳаётидаги ўрни, уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш омиллари ҳамда мавжуд муаммолар ёритилади.

Калит сўзлар: кексалик, ижтимоий фаоллик, ижтимоий фалсафа, ижтимоий муносабатлар, ижтимоийлашув, герантология.

RESUME:

В данной статье с социально-философской точки зрения анализируется социальная активность пожилых людей в современном обществе. В контексте старения населения освещается роль пожилых людей в жизни общества, факторы повышения их социальной активности и существующие проблемы.

Ключевые слова: старость, социальная активность, социальная философия, социальные отношения, социализация, герантология.

RESUME:

This article analyzes the social activity of older people in modern society from a socio-philosophical perspective. In the context of population aging, the role of older people in society, factors that increase their social activity, and existing problems are highlighted.

Key words: old age, social activity, social philosophy, social relations, socialization, gerantology.